

30

SØNDAG

Rp 2/2-97

*Mens Sovjet-ledelsen
sto og så, på ble
to tunge koffertene båret
om bord i den vesttyske statsrådets fly i*

Profet i eget land

*Moskva. Året er 1974. Koffertene inneholder
den utviste russiske forfatteren Aleksandr
Solzjenitsyns rikholdige arkiv. Aftenpostens
Nils Morten Udgaard arrangerte smuglingen.*

110846

HJELP: Også Per Egil Hegge (t.v.) var en av forfatterens hjelpere. Her fotografert i København i februar-74. Foto: NTB/AP

Nå kommer den berømte nobelprisvinneren med boken «Invisible Allies» på forlaget The Harvill Press i London. I boken beretter forfatteren om en av de mest dramatiske perioder i sitt liv, da Breznev-regimet ville knekke ham og hans meningsfeller.

Boken viser at han hadde sitt eget nettverk av modige mennesker rundt seg. De risikerte liv og helse i kampen mot et rått og brutalt regime, som hadde fylt slaveleirer og fengsler fra Baltikum til Sibir. Solzjenitsyn portretterer noen av sine mange usynlige allierte og viser en del av det kontaktnett av hemmelige støtter han hadde i Sovjetunionen. Det var mennesker som hjalp ham da han var forfulgt. En av dem: Jelena Tsezarevna Tsjukovskaja, som pådro seg KGBs vrede da hun våget å sende et gratulasjonstelegram til sin venn Solzjenitsyn i Zürich, der han feiret sin første fødselsdag i eksil.

Smuglet arkiv

I boken om de usynlige allierte omtaler Solzjenitsyn Aftenposten-medarbeiderne Per Egil Hegge og Nils Morten Udgaard. Hegge ble utvist fra Sovjetunionen med 24 timers varsel i februar 1971 for «forsøk på å involvere Sovjet-borgere i ulovlige valutatransaksjoner», fire måneder etter at Aleksandr Solzjenitsyn fikk meldingen om at han var blitt tildelt Nobelprisen i litteratur.

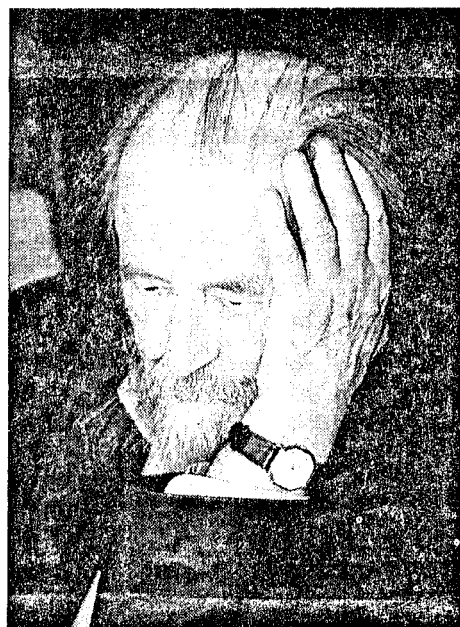
Nils Morten Udgaard sørget for at forfatterens rikholdige arkiv ble smuglet ut til vest.

Det var i februar 1974 at Aleksandr Solzjenitsyn ble utvist fra Sovjetunionen for anti-sovjetisk virksomhet. Leonid Breznev satt ved makten og det var iskaldt i verden.

Den dagen Solzjenitsyn ble arrestert av KGB, henvendte forfatterens hustru, Natalja, seg til Nils Morten Udgaard, den gang Aftenpostens korrespondent i Moskva. Han nøt parets absolutte tillit. Og nå – etter at den kjente forfatter og dissident var blitt utvist av Sovjetunionen – hadde hustruen en bønn til Udgaard: «Kan du sørge for at Aleksandr Solzjenitsyns arkiver blir sendt ut av landet, så han kan fortsette sin litterære virksomhet?»

Den norske Moskva-korrespondenten sa straks ja.

Solzjenitsyn skriver om Udgaard: «Den første person som Natalja henvendte seg til den dagen jeg ble utvist, var Nils Mor-

NY BOK: Forfatteren og nobelprisvinneren Aleksandr Solzjenitsyn kommer med bok om sine usynlige allierte – blant dem to Aftenposten-medarbeidere. Foto: REUTERS

ten Udgaard. Takket være et møte de hadde hatt kort før jeg ble utvist, hadde hun møtt ham som en nobel mann, raus og preget av ro og sindighet, hver bevegelse vitnet om tillit, han var en historiker og en akademiker, han fremtrådte som en velutdannet og skolert journalist. Overfor ham åpenbarte hun oppgaven: «Det er en stort og omfangsrikt arkiv, og det er viktig at vi får det ut av landet. Kan du ordne det?»

Østtyske stat

I dag er Nils Morten Udgaard Aftenpostens utenriksredaktør. Han forteller:

– Willy Brandt hadde uttalt at Solzjenitsyn var velkommen i Forbundsrepublikken Tyskland. Det ble oppfattet som en invitt og det var til Tyskland at han ble tvangsutvist. Det første jeg gjorde var å gå til den vesttyske ambassadør i Moskva. Jeg sa at Willy Brandt med sin uttalelse hadde gjort den vesttyske stat medansvarlig for utvisningen, og at jeg derfor mente at det var Forbundsrepublikkens plikt å hjelpe til med å bringe Solzjenitsyns arkiver ut av Sovjet. Ambassadøren

Fakta

Aleksandr Solzjenitsyn

- 1918-: Født og oppvokst i Rostov ved Don. Utdannet fysiker og matematiker ved byens universitet. Studerte litteratur ved korrespondanse med Universitetet i Moskva.
- 1941-: Kaptein i den røde armés artilleri under annen verdenskrig.
- 1945: Arrestert for kritikk mot Stalin i et brev til en venn, idømt åtte års hardt straffarbeide i konsentrasjonsleir.
- 1953: Loslatt. Dømt til evig eksil i en landsby i Kasakhstan.
- 1956: Rehabiliteret.
- 1962: «En dag i Ivan Denisovitsj' liv», om livet i Stalins dødsleirer, utkom. En rekke bøker fulgte, som «Kreftavdelingen» og «I første krets» (begge 1968).
- 1970: Nobelprisen i litteratur.
- 1971: «August 1914».
- 1973-76: «GULag-arkipelaget»
- 1974: Utvist fra Sovjet etter den første GULag-boken.
- 1994: Vendte tilbake til Russland.

ALLIERTE: I sin bok forteller Aleksandr Solzjenitsyn om hvordan Aftenpostens daværende Moskva-korrespondent Nils Morten Udgaard var en av hans usynlige allierte. Her er de to fotografert sammen utenfor Zürich i september-74.

Foto: ANGELIKA UDGAARD

Solzjenitsyn med bok om forfølgelse og norske hjelpere

ba om betenkningstid. Jeg sa at den måtte bli meget kort. En dag senere, på et cocktailparty, fikk jeg følgende korte beskjed fra en tysk diplomat, som selv ikke visste hva saken dreiet seg om: «To koffertene». Det var ambassadørens svar. Jeg fant frem til de to største koffertene som var å oppdrive. De ble fylt med forfatterens stoff og så bragt til den tyske ambassaden i Moskva. Alle våre bevegelser ble hele tiden nøye fulgt av KGB. Men vi kunne dra til denne ambassaden uten at det virket påfallende, for min kone arbeidet ved den tyske skolen i Moskva. Senere sendte vi mer stoff. Jeg fikk også hjelp av en amerikansk militærattaché, William Odum, senere rådgiver for Jimmy Carter i Det hvite hus. På denne måten kom arkivmaterialet etterhvert frem til Solzjenitsyn.

I april 1974 fikk den utviste forfatteren besøk i sitt nye hjem utenfor Zürich av et ungt, tysk par som var underveis til Italia på ferie med sine to døtre. Den tyske ekte mannen pakket ut av sin bil. Det var Aleksandr Solzjenitsyns personlige arkiv, pakket i to koffertene og en stor reiseveske. Nils Morten Udgaard besøkte den forviste Aleksandr Solzjenitsyn på hans daværen-

de arbeidssted på landet utenfor Zürich i september 1974 og intervjuet ham for Aftenposten.

Tvilende journalist

– Forfatteren intervjuet også meg og min kone Angelika om hvordan vi hadde klart å få ut hans materiale og han noterte med sin lille skrift i små notisbøker. Det er dette stoffet han nå har brukt etter så mange år, sier Udgaard.

Han spurte seg i de kalde dager i 1974 om det var riktig av en korrespondent å smugle hemmelig materiale ut av Sovjet? Det var ingen ufarlig operasjon. Han var imidlertid aldri i tvil om at han måtte gjøre dette. Solzjenitsyn var blitt en farlig mann for det sovjetiske regime ved årsskiftet 1973-74, etter at hans roman om GULag-arkipelaget var utkommet på et eksilrussisk forlag i Paris. I boken foretar Solzjenitsyn en nitid og grundig gjennomgåelse av Stalin-regimets forbrytelser med fangeleirer og dødsleirer i Sibir. Materialet hadde han systematisk samlet inn med journalistiske metoder over lang tid.

– Det var klart for meg at han satt med

et særdeles viktig materiale. Det kunne risikere å bli ødelagt om det ikke kom ut av Sovjet. Det var grunnen til at jeg sa ja til å bringe Solzjenitsyns materiale ut. Jeg så det som en oppgave å bidra til at hans dokumentasjon ble kjent ute i verden. Det måtte være en del av min journalistiske oppgave i Moskva. Vi så på ham også som en suveren journalistisk kollega når det gjaldt beretningen og dokumentasjonen om GULag-arkipelaget.

Avspenningsmotstander

I dag bor Aleksandr Solzjenitsyn utenfor Moskva. I 1994 flyttet han fra sitt landlige eksil i Vermont i USA.

Kulturredaktør Per Egil Hegge karakteriserer Solzjenitsyn slik: Ekstremt målrettet, en hyggelig og spennende samtalepartner.

– Jeg hadde en lang samtale med ham i Zürich i 1974. Da var han sur på Vesten «som hadde latt seg lure» til å gå med på «denne dumme avspenningspolitikken». Da svarte jeg: «Vet du hvordan ditt arkiv kom ut?» Solzjenitsyn svarte benektende. Jeg sa: «Det meste kom ut med den vest-tyske statsråden Egon Bahrs fly, etter hans Moskva-besøk i februar 1974. Mens Sovjetlederne sto oppstilt på flyplassen og ønsket god reise, kunne korrespondentene se koffertene med Solzjenitsyns arkiv bli båret om bord, som skulle det være Egon Bahrs bagasje». Det kom mye godt ut av avspenningspolitikken. Men han mente at Vesten lot seg lure av den. Det var jo ikke lett den gang å se at det var en linje som bidro til Sovjet-systemets fall, sier Hegge.

Aleksandr Solzjenitsyn kom til Oslo 23. februar 1974, like etter utvisningen, og snakket alvorlig om å slå seg ned i Norge. Han vurderte å sikre seg Sigrid Undsets hjem Bjerkebak på Lillehammer eller et sted nær Roa på Hadeland. I Oslo ble han mottatt av Stortingets presidentskap. Men SFs representant, Torild Skard, sa nei til å møte ham.

Den 78-årige forfatteren er blitt karakterisert som en profet og visjonær. Åtte år måtte han tilbringe i Stalins dødsleirer, fordi han hadde kommet med en liten bemerkning om dikteren i et brev. «En dag i Ivan Denisovitsj' liv» utkom i 1962 og gjorde ham verdenskjent. «Kreftavdelingen» og «Den første krets» økte den internasjonale interesse for ham. Da «GULag-arkipelaget» ble kjent, var han for alvor å betrakte som «en fiende av Sovjetunionen». Da han ble utvist, bar han på et dødskompleks i den forstand at han var overbevist om at han aldri ville være i stand til å avslutte det han hadde satt seg fore å gjøre. Så han hadde ingen tid å miste.

Han er forfølgelig. «Han byttet skjorte fire-fem ganger da han skulle fotografere», husker Udgaard. Solzjenitsyn fortalte at han egentlig ville bli skuespiller, men at han ga opp fordi han mente at stemmen var for tynn. I stedet er han blitt en forfatter som har fanget en hel verdens oppmerksomhet.

BJØRN BRØYMER